

Szerkesztőbizottsági tagok: Ernyes György, Herceg János, Lőrinc Péter, Majtényi Mihály, Oajos Mihály, B. Szabó György

Felelős szerkesztő: Majtényi Mihály

SINKÓ ERVIN:

Confiteor . . .

(Erkölcsi, politikai és esztétikai rapszódia a Nagy és Dicsőséges Birodalom témájára)

I.

„Arra a jelentőséges mithoszra gondolok, mely szerint az istenek a fellázadt gigászok, a föld fiaí és az égnek vakmerő ostromlóí ellen, aként küzdöttek, hogy samarak hangjának segítségével megzavarták, elriasztották, legyözték és megfékeztek öket“.

Giordano Brunó: A Pegazus kabalája 1585.

Szegény bűnös lelkem vallomásra készül. Ideje, hogy valljon. Ha még legalább töredelmesen vallana! Ami azonban a teljes kárhozatnak biztos jele: csöppnyi, csipetnyi töredelem túfoknyi árnyékát se tudom fekete lelkemben felfedezni.

Tudván tudom, e vallomások csak arra fognak bizonyítéku szolgálni, hogy szóbanforgó fekete és bűnös lelkemet szőröstül-bőröstül eladtam az amerikai imperialistáknak. Eladtam és pedig már akkor, mikor földi hüvelyem még embrio alakjában kezdte el szegény anyám méhében parazita, dekadens és korrupit buharino-trockista existenciáját.

Persze, volna mit mentségemre előhoznom. Előhozakodhatnék azzal, hogy személyszerint semmiről se tehetek, mivelhogy mindez így lett elrendelve. A helyesbített marxista tudomány nemrégiben felfedezte, hogy Kálvin predestinációról szóló tanítás csak geniális anticipációja a Szovjetunióban geniálisán helyesbített marxizmus-leninizmusnak.

»Eleve elrendeltségnek Isten azon örök döntését nevezzük, mellyel minden ember sorsa még születése előtt elhatározatott. Némelyiknek az örök élet, némelyiknek az örök kárhozat jelöltetett ki osztályrészü. Aszerint tehát, hogy egyiket erre vagy arra teremtette, nevezzük öket eleve örök életre vagy eleve örök kárhozatra elrendelteknek«.

Kálvinnak ez a definíciója még nyilvánvalóan magán viseli a burzoá individualista idealisztikus korlátoltság jellegét. A Szovjetunió, mely óriási léptekkel halad a kommunista társadalom kiépítése felé s ahol példaadóan mást se tesz a szocialista kultúra, mint állandóan virágzik, a Szovjetunióban természetszerűen tudományos materialista alapra helyezték a kálvini eleve elrendeltség forradalmi gondolatát. Ugyanis Lenin legjobb és geniális tanítványának, a világ szabadságszerető népei nagy és bölcs vezérének, a végtelenül szeretett Sztálinnak egyik kitűnő tanítványa felfedezte, hogy az eleve elrendeltség tudományos elve nem

egyénekre, hanem népekre érvényes. Tehát a helyesbített dialektikus materializmus megint egy új megismeréssel gazdagította a tudományos felfedezésekben egyedülállóan gazdag sztálini korszakot. Azzal a tudományos megismeréssel, hogy vannak népek, melyek már a világ teremtése előtt arra voltak rendelve, hogy a nagy és dicsőséges orosz birodalom legdicsőségesebb kormányának engedelmis alattvalóiként találják meg a számukra elrendelt üdvösség egyetlen lehetséges formáját.

»Röviden szólva, győztünk és hála Sztálin bölcs vezetésének, a Szovjetunió hatalmas szárnyai alá gyűjtötte azokat, akik eleve arra voltak rendelve, hogy az ő határain belül foglaljanak helyet«.

Ímígyen szólt Malenkov, a Szovjetunió Kommunista Pártja (bolsevikiek) központi vezetőségének titkára, a nagy Tanítványnak, a Népek Atyjának kitűnő tanítványa, az ő moszkvai választói előtt, 1946 február 7-én megtartott beszédében. Ezt a beszédet a »Komszomolszkaja Pravda« 1946 február 8-i számában tudomására is adta a világnak, mivelhogy nem azért gyujtanak mécesst, hogy elrejtsek, hanem, hogy az ablakba tegyék és világoljon mindeneknek. A beszédnek fent idézett részét a jugoszláviai »Kommunist« c. folyóirat 1950. évi novemberi számában citálni merészkedett Dedijer Vladimir. Idézni egy ilyen eretnek lapban azt, amit az igazhitű »Komszomolszkaja Pravda« ajándékozott az új megismerésekre szomjas s új megismerésekben végtelenül bővelkedő sztálini korszaknak, ez természetesen profanizálása egy olyan új marxista igazságnak, mely forradalmi módon sztálinizálta Kálvint, aki még idealista, individualista és mint ilyen vallási előítéleteknek rabja.

Kálvin még az Istenben hisz, Malenkov azonban a nagy Sztálinban és az ő birodalmában. — Így lehetne meghatározni annak a forradalmi fejlődésnek óriási horderejét, azt a nagy lépést, mellyel a Szovjetunió szocialista kultúrája előbbre vitte az emberiség szellemi felszabadulását a sötét előítéletek alól a tudomány világos útján az álmodott jövő felé.

Minden kötelező tisztelet ellenére, mely Szibériába való ingyenes elszállíttatás terhe alatt kijár a Szovjetunió Kommunista Pártja (bolsevikiek) központi vezetősége titkárának, a nagy Tanítvány kitűnő tanítványának, Malenkovnak, a magam részéről nem tehetek róla, mit tehetek ellene, bűnös emlékeim támadtak! Emlékeztem rá, hogy mielőtt a kitűnő Malenkov sztálinizálta Kálvint, boldogult II. Miklós cár külügyminisztériuma már megkísérelte Kálvinnak a romanovizálását, mivel e külügyminisztérium egyik Lenin által nyilvánosságra hozott titkos jelentésében szószerint a következő mondat olvasható:

»Kóreának, mint az orosz császárság jövődjő alkatrészének sorsa földrajzi és politikai viszonyok hatalmánál fogva már kezdettől fogva eleve elrendeltetett.«¹⁾

A történetíró, akinek könyvéből ezt az adatot veszem, a cári külügyminisztérium e titkos jelentését még a következő szavakkal kommentálja:

»Ez okból, — közlik tovább e titkos jelentésben, — az orosz diplomaták visszautasították Japánnak 1896-ban, Kórea felosztására tett ajánlatát, mert ez azt jelentette volna, hogy Oroszország önként korlátozza cselekvési szabadságát a jövőben«.

Mentségemre tehát — **per analogiam** — hivatkozhatnék Kálvin-Romanov-Sztálin kétségbevonhatatlan tekintélyére s mondhatnám: valamint a népeket, melyek eleve arra rendeltettek, hogy az orosz birodalom súlyos szárnyai nehezedjenek vállaikra, senki se kérdezte, hogy tetszik-e ez a nekik kiosztott szerep — születésem előtt engem se kérdeztek meg, hogy akarok-e azoknak a táborához tartozni, akik kétség-

¹⁾ M. N. Pokrovski: Povijest Rusije, preveli Dr. B. Adžija i Milan Durman, Zagreb, 1935. str. 298.

bevonnak kétségbevonhatatlan tekintélyeket s már ezáltal is a népeknek és az élenjáró hatalmas és dicsőséges Szovjetuniónak aljas ellenségei. Így rendeltetett el, megkérdezésem nélkül, nem tehetek róla.

Tisztában vagyok azonban velem, hogy valamint a hatalmas szárnyak súlyát hordozó szóbanforgó népeknek, hasonlóképp nekem se használn semmit az ilyen ellenvetés.

Sztálin egyik nem kevésbé hű tanítványa, a kitűnő Malvenkovnál semmiképp se kevésbé kitűnő Andrej Visinszki, a Szovjetunió jelenlegi ékesszólásáról híres — sajnos nemcsak arról híres — külügyminisztere, engem bizonyára azok közé sorolna, akikről egy felejthetetlen alkalommal és pedig államügyészi minőségében állapította meg, hogy »**hidegvérűek mint a vipera**« és hogy »**a bűnök ördögi végtelenjének**« a képviselői.¹⁾

Eme érzékeny költői lelkületre valló, nem annyira Marx, mint inkább igazhitű és lánglelkű dominikánus atyák ékesszólásának emléket felidéző hasonlatok — meg kell vallanom, már annak idején rendkívül mély benyomást tettek rám. Borzadállyal töltött el mindjárt a vádbeszéd legelején egy bevezetőként szereplő mondat:

»A vádlottak harcoltak Lenin geniális tanítványa, Lenin tanainak biztos öre és művének folytatója, Sztálin ellen... Íme az örvény fenekel! Íme a határ, a morális és politikai rothadás végső pontja! Íme a bűnök ördögi végtelenjének képviselői!«

Borzadállyal töltött el, hogy mennyire semmit se érzek a borzadályból, melyet ez az ékesszólás akart kiváltani. Megdöbbsentett a teológiai terminológia a szocialista állam képviselőjének ajkán, megdöbbsentett az a neo-marxista terminológia is, mely intronizálja a bűnnek és az ördögnek némileg anachronisztikus fogalmát. Borzadállyal töltött el, morális és esztétikai borzadállyal, hogy a rothadás **határa** és a bűnök ördögi **végtelenjének** képzavarától nem zavartatva, a Szovjetunió államügyésze szónoki hevében, mint valami fehérruhás, cvikkeres angyalka néz fel a láthatatlan magasságokban trónoló, jó nagybajszú Istenkére és aztán le a feneketlen örvény fenekére, majd a végtelenbe, aztán megint a jó nagybajszú Istenkére — és mindig újra, eszemadta kis ártatlanja, elszörnyedve csapja össze a két kezét.

Ez még nem minden. Be kell vallanom bűnös és kárhozott lélkem egész romlottságát. Be kell vallanom, hogy a Rajk-pernek nevezett budapesti kommunista-mészárlások idején vettem újra elő a moszkvai per és moszkvai perek hivatalos dokumentumait és a Rajk-per világitásában néztem, láttam meg a moszkvai pöröket és nemcsak, hogy megborzadtam, hanem megiszonyodtam a kitűnő Visinszki angyali, igen, különösképp angyali patétikájától. Valósággal zokogva kérdezte államügyész korában ez a kitűnő tanítványa a tanítványok legnagyobbikának:

»Mely cél nevében, mely eszmék nevében, végül is milyen politikai platform vagy politikai program alapján cselekedtek ezek az emberek?«

Ezt kérdezte, hogy aztán ő maga felelhessen:

»Sztálin elvtárs jóslatai teljesen valóra váltak... Közöséges banditák, kémek és gyilkosok.«²⁾

Mennyire bűnös és kárhozott lélek vagyok, arra újabb bizonyíték, hogy Lenin tanai biztos örének, a nagy Sztálin e kitűnő és borzadásra kész ártatlan tanítványának ezt a megállapítását nem fogadtam el fegyelmezetten és gondolkodás nélkül, sőt... Kérdés jutott eszembe, melyet nem tudtam, sőt nem is akartam elutasítani. Már ez magában véve

1) „Le procès du Centre Anti-Soviétique trotskiste“. Edition Commissariat du Peuple de la Justice de l'URSS 1937. p. 182—83.

2) Ibidem 484—489.

is bűn, de a legsúlyosabb a dologban az, hogy a kérdést, mely eszembejuttott, az az idealista német filozófus formulázta meg, akit a Minden Tudományok Legnagyobb Jótévőjének egy szintén kitűnő tanítványa, Rozental marxista dialektikus módszerről szóló tankönyvének »javított« kiadásában »a politikai konzervativizmus és reakció«¹⁾ képviselőjének bélyegez. A politikailag konzervatív és reakciós Johann Gottlieb Fichte ugyanis a következő heretikus kérdést veti fel:

»De cselekedhetek-e én, ha a cselekvésen kívül nem lebeg cél a szemem előtt? Lehetséges-e akarnom anélkül, hogy valamit akarjak?«²⁾

És ellentétben a naív, anyagi forradalmárral, Andrej Visinszkivel, a reakciós konzervatív Johann Gottlieb Fichte röviden egy szóval felel: »Nimmermehr!« — ami azt jelenti magyarul, hogy semmikép! És jellemző, hogy a bűn milyen menthetetlenül megmértelyezte az én éjnél sötétebb lelkemet, nekem a reakciós konzervatív Fichte válasza tökéletesen meggyőzőnek, úgyszólván normálisnak tűnik, míg a naív anyagi forradalmáré, aki egyszerreün nem tud betelni a saját borzadásával s azt a szívhez szóló retorika legkülönbözőbb mesterfogásaival variálja, azt az ékesenszólást juttatja eszembe, melyről a XIX. század egyik legdekadensebb költője is úgy nyilatkozott, hogy jobb volna kitekerni a nyakát. »Prends l'eloquence et tords lui le cou.«³⁾

S mert aki vall, kötelessége minden bűnös gondolatát napfényre hozni, meg kell vallanom, hogy míg belőlem, nem hiányzik a lehetőség szimpatétikus együttrezgésre olyan negatív és dekadens jelenségekkel, mint amilyen az említett Verlaine költészete s míg olyan kozmopolita és dekadens egyéniségek megnyilatkozásai, mint amilyenek Rimbaud vagy Baudelaire, művükkel azt a bizonyos intenzív emóciót váltják ki nálam, melyet röviden és ellenforradalmian a szépség élvezetének nevezhetnék — addig az olyan forradalmi, pozitív és egészséges személyiségeknek, mint például a Szovjetunió egykori államügyészének és jelenlegi külügyminiszterének költői megnyilvánulásai enyhén szólva úgy hatnak rám, mint önkéntelen propaganda a szépség ellen. A szépség ellen, amit a Szovjetunió korszakalkotó és élenjáró esztétikusai, mint például V. Jermilov a Szovjetunióban uralkodó életfeltételekkel azonosít:

»Csernisevszki híres tézise: szép — az élet, a mi számunkra, a mi korunkban ezt a tézist úgy desifrirozzuk, hogy azt állítjuk: szép — a mi szocialista valóságunk, a mi diadalmas haladásunk a kommunizmus felé.«⁴⁾

Bizonynal csakis és kizárólag az én feneketlen romlottságom következménye, hogy a szépségről nem is szólva, a szocialista valóság és a kommunizmus felé való diadalmas haladás az én számomra bizonyos képzetekkel jár együtt, melyek egyszerreün elhelyezhetetlenek a hatalmas és dicsőséges Szovjetunió mai valóságának még csak a közelében sem. Bizonynal csakis és kizárólag az én feneketlen romlottságom rovására írandó, hogy a saját páratlan és tökéletes szépségének ez a túl hangos, feltétlen elismerést követelő hangoztatása leküzdhetetlen gyanút kelt bennem. Valami komoly hiba van a szűz körül, akit a papája bosszúálló, tréfát nem ismerő pallosos örök kíséretében vonultat fel, előtte pedig kürtösök járnak és hirdetik, hogy a szűz a legszebb szűz s bizonyítéku, legfőbb bizonyítéku a felbérelt kürtösök, no meg a meztelen pallosok szerepelnek, melyek a helyszínen jobb belátásra bírják, illetve minden belátás lehetőségétől örökre megfosztják azt, aki egy szemrebbenéssel, vagy pláne egy sokatmondó sóhajjal elárulná, hogy lényegesen másképp képzelet el a szüzességet is, a szépséget is.

1) Rozental: A materialista dialektika, Kultura 21. oldal.

2) J. G. Fichte: Die Bestimmung des Menschen, Reklam.Universal 102.

3) Paul Verlaine: Art poétique.

4) Literaturnaja Gazeta, 1948. szept. 15.

Anélkül, hogy a Nagy Tanítvány V. Jermilov nevű tanítványának — a Szovjetunióban ugyanis mindenki tanítvány — tehát anélkül, hogy bármely tanítvány tekintélyéhez is kétség férhetne, úgy tűnik nekem, hogy volna egy mód a Szépnek ezt a kétségtelenül eredeti jermilovi definícióját meggyőzővé tenni. Igaz, ez a mód nem volna eredeti, viszont annál inkább meggyőző volna. A trójai jelenetre gondolok a Skáji kapuban, ahol az agg Priamussal együtt ülnek a vének.

*„Vének már a harcra, szólani nem restek,
Mint a tücsök, mely ül a fatetőn veszteg,
Hallatja énekét, édes hárfahangot,
Ülnek a toronyban a trójai rangok.*

*Látván közeledni a Páris szép foglyát,
Sebtiben egymásközt ezeket susogják:
„Nem is olyan vétek, ha Dardan és Akhil
Egy ilyen asszonyért annyi időn át vív*

Ijesztőn vetekszik istenasszonyokkal...“

Nekik, kikre háborút, romlást, pusztulást zúdított, nekik kell kiállítani a bizonyítványt arról, hogy Heléna szépsége vetekszik istenasszonyokkal. Nem ékesszólóan, csak így spontánul, szomorú öreg vérük megbizsergésével, amint megpillantják szép Helénát. Így »argumentált« a homéri énekes Heléna szépsége mellett. Mint minden költészet varázsának végső titkát, a homérosziét is megfejtette már az élenjáró szovjetbolgár esztétika. Az a homéroszi költemény, melynek lényegét a Pavlov »Teorija odraza« valamint Timofejev, Jermilov, Rozental s a többi élenjáró esztétikus abban találja, hogy »az objektív« rabszolgaságon alapuló »társadalmi valóság szubjektív tükröződése« — tükröződés ide, tükröződés oda, nyilvánvalóan jobban értett hozzá, mint Jermilov, hogy miként kell **bebizonyítani**, éreztetni valaminek a páratlan szépségét.

Ha tehát, mondjuk, mai szovjetköltő, sztálini szovjetköltő, aki harc-edzett az ilyen vállalkozásokban, feladatául tűzne ki, hogy amit a tudós Jermilov ex kathedra állít, azt ő művészileg érzékeltetően bizonyít, akkor, mint Homér a Szkáji kapuban a görög-trójai háború áldozatait, úgy kellene neki a Kreml hősi falain egy csoportba összegyűjtenie a krimi táboroknak, a kalmüköknek, az ingusoknak, a Volga-németeknek stb. stb. egy-egy képviselőjét.

Az objektív sztálini korszak ama szubjektív tükrözésében, melyet ez a költemény jelentene, a költőnek, aki Fadjejev tanácsa szerint a realizmust a forradalmi romantikával egyeztetné össze, a realizmus látszatának megőrzése érdekében valószínűleg le kellene mondania arról, hogy aggodkat ültessen ez esetben a Kreml ősi falaira, mivelhogy aligha akadtak élemedett korúak, akik túléltek, mondjuk a kényelmetlenségeket, amik népeikre zúdultak, mikor a világháború után kitörölték köztársaságaikat a szovjetállamok, népeiket meg az élő népek sorából. Erje be tehát a költő középkorú férfiakkal s anyákkal s ha azt tenné, hogy ezekkel végigtekintetne a Kreml falairól s aztán beszélgetné őket arról a napról, mikor egy tollvonással kitörölték őket az élő népek sorából, elhurcolták földjükről, házaikból, szétszórták a hatalmas és dicsőséges birodalom minden irányában — pontosan úgy, ahogy azt a bibliai átkok könyvében fenyegetésként a haragos zsidó Isten íratja meg az ő sztáлиндijas prófétájával — s ha ezeknek mégis aztán — az objektív sztálini valóság szubjektív tükrözéseként — a forradalmi romantika realista költője ajkára adhatná a jermilovi konklúziót, mint spontán felkiáltást: Szép a mi szocialista

valóságunk — ez forradalmi romantikus realistához méltó, Sztálin-díjjal jutalmazandó bizonyítékként hatna.

A gyülekezetet a Kreml falain a költő kedvére szaporíthatná személyiségekkel, akik a mai emberben nem kevésbé ébresztik nagy és legendás mult emlékeit, mint a homéroszi kortársakban a trójai vének nevei — »Hiketon, Ares ivadéka, Ukalegon ottan együtt Antenorral« — akik annak idején Priamus társaságában a Szkáji kapuban hódoltak a szépség minden személyi sérelmet legyőző ellenállhatatlan hatalmának.

Nagy a Kreml, de ha sokkal, sokkal nagyobb volna is, mint amekkora, ha százszor, ha ezerszer nagyobb volna is, akkor se férne el valamennyi falán, sőt falai közt se, még csak egész elenyésző kis hányada se azoknak, kiknek élete és hogy úgy mondjam, külső beavatkozás révén siettetett kimúlása elválaszthatatlan a sztálini korszaktól és az esztétikai benyomástól, melyet »a Szovjetunióknak a kommunizmus felé diadalmasan haladó szocialista valósága« vált ki a szemlélőből.

Semmi szín alatt el ne bizza magát azonban a szovjetköltő annyira, hogy egy-egy találmára kiválasztott magyar, lengyel, cseh, folgár, kelet-németországi vagy esetleg albán munkást vagy parasztot is odaengedjen a gyülekezetbe, melynek feladata, hogy mint a trójai vének Heléna látán, ők a Szovjetunióra pillantván »édes tücsökhangon sebtiben susogják«: »Szép a Szovjetunió valósága...«

Ami a susogást illeti, susogni bizonyára susognának, mert füle van a falnak — s a Kreml birodalmában minden falnak. Hétköznapi prózában is hozzászórtak már a susogáshoz. Susognának, de az a kérdés, ha ugyanez egyáltalán kérdés: mit susognának?

Vajjon nem forog-e fenn némi veszélye annak, hogyha nem kellene tartaniuk a Nagy Tanítvány jelenlegi legjobb tanítványának, az érzékenylelkű és még érzékenyebb fülű Bériának jelenlététől...

A gondolat itt mintegy magától pillanatra félbeszakad. A dicsőséges Szovjetunióban nemcsak Kálvint sztálinizálták, hanem különösen a sztálini korszaknak az államügyész Visinszkiről elnevezendő fejezete óta a teológia némely alapvető morális kategóriája, mint az ördög és a bűn, csodálatos feltámadást ünnepel, mely — megvallom — engem legkevésbé sem tölt el lelkes csodálattal. Függetlenül azonban attól, hogy az én egyiptomi sötétséggel megvert ellenforradalmi fekete lelkem hogyan viszonylik az élenjáró szocialista theokráciához, róla szólva a biblia stílusa feltétlenül tollam hegyére kívánczok.

A szent könyvben, ha valaki új személy lép az események színterére, az olvasónak tudtára adják a családfáját:

»Éle pedig Seth százöt esztendőket és nemzé Enost.

És éle Seth, minekutána nemzé Enost, nyolcszázhat esztendőig...

Éle pedig Enos kilencven esztendőket és nemzé Kénát. És éle Enos, minekutána nemzé Kenánt, nyolcszázötven esztendőig...«¹⁾

Ennek mintájára az érzékenylelkű és még érzékenyebb fülű Bériának családfája ekkép volna megszövegezendő:

Jagoda, miután őmaga megszűnt nemcsak legjobb tanítvány lenni, hanem egyáltalán lenni, nemzé a legjobb tanítványt, Jezsovot, Jezsov, miután megszűnt nemcsak legjobb tanítvány lenni, hanem egyáltalán lenni, nemzé a legjobb tanítványt, Bériát, Béria pedig egyelőre nem nemzett...

Szembetűnő különbség a biblia és a szocialista sztálini korszak családfája között, hogy míg ott például Seth nemzhette Enost és utána nyolcszázhat esztendeig élhetett, a sztálini korszakban teljességgel hiányzik a minekutána, amire több történelmi példát is lehetne felhozni.²⁾

1) Mózes Első könyve V. 7. 8. 9.

2) Vorosilov hadügyi népbiztos helyettesei, Alksnis és Orlov generálisok írták alá

Szóval, hogy visszatérjünk a kreml-i gyülekezethez, ha annak nem kellene tartani attól, hogy füle van a falnak, vajjon egész biztos-e, hogy az a kitűnő Jermilovval azonos következtetésre jutna a Szovjetunió látványa által kiváltott esztétikai benyomást illetően?

Tudom, hogy már maga ez a kérdőjel is Andrej Visinszki, az egykori ékesenszóló államügyész és jelenlegi ékesszólásban nem kevésbé exceláló külügyminiszter szemében csak annak a bizonyítéka, hogy a vipera és veszett kutya hozzám képest irgalomra méltó, szelíd és hasznos háziállat. És mégis, nem tehetek róla, meg kell vallanom, hogyha Andrej Visinszki szélször szeretetreméltóbb volna, mint amilyen, az ő ékesszólása nemcsak úgy hatna rám, mint propaganda a tudós Jermilov szépség-definíciója ellen, hanem, mint maga Visinszki, mint maga a rendszer ellen, melyet a perek óta s a perek által »nemzett« ragyogó karrierje óta képvisel.

Ez az ékesszólás! Az olvasó látni fogja, Visinszki is megengedi magának, hogy kozmopolita kilengéssel orosz helyett megfelelő pillanatban angol tekintélyre hivatkozzék. Szabad talán nekem is épp az ékesszólással kapcsolatban angol nyelven megvallanom, hogy mennyire utálok. »I love him not, not fear him; there's my creed« mondja Shakespeare VIII. Henrik című drámájában és annyit jelent, hogy megvallom, nem szeretem és nem is félek tőle, ez az én krédóm. Nem Visinszki személyéről van szó, csak az ékesszólásról, mint hivatásról és mint uralkodó politikai stílusról. Maga az ékesszóló nem feltétlenül rossz ember. Bizonyos értelemben a szenvedélyes és hivatásos condottierihez hasonlít. A condottieri mestersége, hogy hadviselési képességeit áruba bocsátja. Egyetlen meggyőződése, hogy neki hadvezérként karriert kell csinálnia. Neki az ügy, melyért vagy mely ellen harcol, személy szerint nem fontos, ő bizonyos értelemben aszkéta, aki lemond minden meggyőződésről. A zsákmány, a karrier aszkétája. Hamis elképzelés volna, hogy az ilyen hivatásos ékesszólókkal, illetve condottierikkel veszélyes volna éjszaka erdőben egyedül szembetalálkozni. Ők személy szerint nem vére, hanem csak épp sikerre szomjasak. Koruk gyermekei s a szelíd Mauzoni nem átalotta, hogy hősévé avassa egyik képviselőjüket »Il conte di Carmaguola« című drámájában. Bár én nem szeretem ezt a fajtát, nem félek tőle, de tudok objektív lenni velük szemben. Ismétlem, ők nem rossz emberek, csak éppen szeretik a karriert. Civilben, a magánéletben attól, hogy condottieriek, illetőleg attól, hogy mesterségük az ékesszólás, még charme-juk is lehet, azoknak az embereknek kedélyes charme-ja, akiknek nincsenek morális előítéleteik és privátim szívesen adják át magukat a pihentető társasági élvezeteknek. Csak egy a feltétel: senkinek se szabad kétségbevonni, hogy ők gentleman-ek, mert, ha egyébként valóban nincsenek előítéleteik, ezen a ponton érzékenyek és mint az alábbi példa bizonyítani fogja, még tekintélytisztelők is.

Így abban a perben, mely 1937-ben Pjatakov, Radek, Szokolnikov, Szerebrjakov, Muralov és további tizenhárom személy jóvoltából Andrej Visinszkinak alkalmat adott arra, hogy teljes pompájában kibontsa azt, amit szeret: az ékesszólást, Andrej Visinszki még e mámorban se felejtkezett el emlékeztetni rá, hogy ő igényt tart arra, hogy gentleman-nek tekintsek és pedig nem orosz, hanem direkt és kifejezetten angol értelemben.

»De mely bizonyítékokkal rendelkezünk a jog követelményei, a jogászat szempontjából? ... Hol vannak a vádlottak határozatai, hol vannak

a jelentést Tuhacsevszki, Gamarnik és a többi generálisnak, az emberiség sópredékének, a viperáknak a kivégzéséről, hogy aztán pár héttel később hasonló szeretetteljes kegyeletos hangú jelzők kíséretében az ő kivégzésükről szóló jelentést írják alá mások, akiknek a nagyságát az ő kivégzésük teremtette meg.

összeesküvésük anyagi bizonyítékai — alapszabályok, jegyzőkönyvek, feljegyzések stb. stb.?»

Igy teszi fel az ékesszólásnak ez a condottiereje a kérdést, de csak azért, hogy a közmopolitizmusnak finom nuance-ával, valósággal mondain eleganciával megvillogtathassa a kifogástalan, jótársaságbeli, szabályszerű gentleman, szabályszerűen fehér, keményített ingplasztrónját, miközben egy decens mozdulattal támaszkodik egy igazi gentleman, egy angol jogász tekintélyére.

»Ez esetben hivatkoznom kell a perrendtartás egyik ragyogó szakfőfira, William Willrsre, a híres öreg angol jogászra, aki »A közvetett bizonyítékok elméletének vázlata« című könyvében mondja, hogy olykor milyen nagy a közvetett bizonyítékok ereje és hogy a közvetett bizonyítékok gyakran sokkal nagyobb meggyőző erővel rendelkeznek, mint a közvetlen bizonyítékok.«¹⁾

Ha Verlaine ékesszólásra vonatkozó tanácsa — tekerd ki a nyakát — semmi más se volna, mint az objektív polgári valóság szubjektív tükrözése, mint ahogy a szovjet esztétika állítja — én még akkor is és feltétlenül amellet vagyok, hogy jó volna megfogadni a tanácsát.

Sajnos, Andrej Visinszki nem osztja az én véleményemet. Nem azért, mintha holmi gátlásai volnának a nyakak kitekerésével kapcsolatban. Sőt. S épp ezért szenvedélyes érdeklődésem tárgya Visinszki, aki a maga személyében ékesszóló reprezentánsa annak az ékesszólásnak, mely uralkodó stílusa a Szovjetunióknak és a Szovjetunió hatalmas szárnyai alá eleve elrendelt területeknek; mernék állítani, hogy mint a középkornak a gótika, a Szovjetunióknak a sztálini korszakban az ékesszólás a jellegzetes társadalmi és politikai, művészeti és filozófiai stílusa.

Ez az az ékesszólás, melyet már Sokrates is mélyen megvetett — vajjon azért-e, mert az »arisztokrácia ideológusa« volt, ahogy azt a filozófia történetéről szóló könyvében az az Alekszandrov szögezi le, aki a szellem minden komplikált jelenségét bámulatos leleményességgel helyez el előre elkészített skatulyákban?»²⁾

De az a bizonyos Vladimir Iljics Lenin, akinek a geniális Népek Atyja mellett szintén volt némi része és szerepe a bolsevik párt történetében és a proletárforradalom megszervezésében, határozottan egyetért az arisztokrácia antik ideológusával az ékesszólás iránti szívből jövő utálatban. Ez a bizonyos Vladimir Iljics, aki oly végtelenül sokat köszönhet a nagy Sztálinnak — többek között azt is, hogy nevetni és haragudni tudó, kedves és szenvedélyes földi emberből, harcosból és gondolkodóból furaók módjára bebalzsamozott magasztos mumiává készítették ki — ez a bizonyos Vladimir Iljics, mielőtt mumia és »a Párt közzáli sasmadara«³⁾ lett, mérges keserűséggel, határozott antipátiával emlékezett meg az ékesszólás művészetéről. A geniális Sztálinnak ez az elválaszthatatlan, húséges és tehetséges munkatársa egész munkásságával, egész életével azt a primitív, »államférfihoz« méltatlan felfogást juttatta kifejezésre, hogy a szó legfőbb feladata nevén nevezni a dolgokat. Ahelyett, hogy geniális értekezésekkel gazdagította volna a nyelvészet tudományát, ő ennek a speciális nézetnek jegyében rombolta a diplomácia nemes hagyományait és

¹⁾ Ibidem, 533. oldal. Vajjon szintén vipera és veszett kutya mentalitásra vall, ha megvallom, hogy szeretném tudni, hol tartózkodik, hogy él és mit dolgozik jelenleg Radek és Szokolnikov? Radeket ugyanis 1937-ben tíz évi börtönre ítélték, Szokolnikovot, Litvinov külügyminiszter egykori helyettesét és későbbi londoni nagykövetet szintén, tehát mindkettőn 1947-ben kitöltötték büntetésüket. Nem ismerem a „híres öreg angol jogtudóst, William Willset“ se könyvét a közvetett bizonyítékok bizonyítóerejéről, de kételkedem benne látatlanba is, hogy ő is vipera és veszett kutya mentalitásomra következtetne abból, hogy egyáltalán felvetem ezt a kérdést, melyet egyébként néhány száz igen jelentékeny névvel kapcsolatban is aktuális volna az élenjáró sztálini korszak idilljében felvetni.

²⁾ Alekszandrov: A filozófia története, Kultura 148. old.

³⁾ Sztálin: Leninről.

titkos diplomáciai megállapodások helyett meghonosította — ámbár csak igen rövid időre — azokat az emlékezetes szikratáviratokat, melyek így kezdődtek: »Mindenkihez!« Ami titkos diplomáciai egyezményt a cári külügyminisztériumban talált, ahelyett, hogy újjakkal szaporította volna számukat, mint azt a Nagy Tanítvány tette, minden államférfiúi tapintat nélkül ezekben a szikratáviratokban nyilvánosságra hozta.

Abból az előítéletből kiindulva, hogy a beszéd legnemesebb és úgy szólván kizárólagos feladata nevében nevezni a dolgokat, cikket írt például az ékesszólás, a forradalmi frázis ellen.

»Felséges jelszavak, vonzók, megmámorosítók, csak épp alapjuk nincsen: íme, ez a forradalmi frázis lényege... Ismételtetnek jelszavakat, szavakat, csatakiáltásokat, de félnék az objektív valóság analizisétől... A forradalmiságnak morzsája nélkül, csak dobálódzás frázisokkal...«

Ilyeneket írt Vladimir Iljics, hogy a cikk végén következtetésre jusson:

»Harcolni kell a forradalmi frázis ellen, ideje harcolni, kötelesség harcbanenni ellene.«¹⁾

Megvallom, nekem nem tűnik meggyőzőnek, ha a szépség titkát az élenjáró szovjet-esztétikusok azzal a definícióval vélik megfejteni, hogy a művészet az objektív valóságnak szubjektív tükröződése. Ellenben, azt is meg kell vallanom, hogyha elgondolkodom afelett, hogy mennyire az ékesszóló frázis dominál a Szovjetunió művészetében, történetírásában, esztétikájában, filozófiájában s mindennek előtt nemzetközi megnyilatkozásaiban, hajlok arra, hogy elhiggyem, ami a Szovjetuniót illeti, van valami igazság az élenjáró szovjet esztétika felfedezésében. Hanem ezzel egyidőben felvetődik a kérdés, mely egyben felelet is: Vajjon milyen az az objektív valóság, melynek a szubjektív tükröződése a felső fok tomboló kultuszában — »legélenjáróbb«, »legszeretettebb«, »legforradalimb«, »leghaladóbb«, »leghatalmasabb« — nagy szavakban, ürességtől harsogó szép szavakban jut kifejezésre?

Sancta simplicitas!

II.

A régi népeknek voltak bizonyos meghatározott ünnepnapjaik, melyeknek keretében szabad volt mindaz, amit az év többi napjain tiltott a törvény és az illem. Különböző misztériumok és saturnáliák módját adtak arra, hogy az ösztönök letépjék fékeiket. A történelemhez értők szerint a farsangi szabadosság ez ősi pogány játékok halavány, vérszegény utódja. A misztériumok, saturnáliák s a farsang intézményében is van valami kétségtelenül elementárisan emberi, valami, amiben talán állati őseink lelke jár vissza autentikus szívóssággal.

De mit jelent, hogyan értékeljük azt a fajta orgiát és orgiázást, amelyet nem lehet ép ésszel másként felfogni, csakis a frázis fékevesztett, szavakat habzsoló, dühöngő és tomboló orgiájaként?

Mit jelent, miképp értékelendő a nagy és legnagyobb szavaknak az az eszevesztett, szakadatlan hömpölygése és az olyan nagy gesztusoknak, az olyan groteszken nagy gesztusoknak az a fáradhatatlan megismétlődése, halmozása, fokozása, mely csak utánpótlása valami igazán emberinek, amely láthatóan imitáció és épp ezért épezzú szemlélőre csak úgy hathat, mintha csúfot úznának mindenkől, ami igazi, mintha csúfot úznának az emberből és emberiből. Miképp lehetne szégyen és hárag nélkül szemlélni, hallgatni és követni azt a szónoki vándorcirkuszt, mely hangszórókkal, sajtóval, rádió-emissziók hatalmas apparátusával, harminchárom nyelven szép és legszebb emberi vágyakat ripacs színészi gesztusok és harsogó rhétori szájgyakorlatok anyagává aljasít le? Hát ezért szabadultunk meg

¹⁾ Lenin, orosznyelvű kiadás 27. kötet 1—10 old.

a mennybéli istenektől, hogy szemünk láttára büntetlenül istenné avasák a frázist, a leghamisabb istent minden hamis isten között?

A frázis úgy tesz, mintha szívből jövő emberi szó volna, mintha mint emberi szó, értelemre és szívre appellálna. Pedig valójában csak a dobhártyán dobol, alávalóan, makacsul, szemérmetlenül szívósan, azzal a szándékkal, hogy egy elmebeli kábulatot idézzon elő, melyben a hazugság igazságnak, a szavak valóságos gondolatnak s a parádés ripacs-gesztus tényleges cselekedetnek tűnik.

Nem titkolom, hiszen vallok: tudom, hogy minden szavam, ha nem is az égen, de a Kremlben kiáltó blasphémia és káromlás. Vajjon az úgynevezett román népköztársaság orthodox egyházának mitropolitája, maga Őszentsége, Sebestyén mitropolita nemde nem áldotta-e meg a béke híveinek e második világkongresszusát? De bizony megáldotta! S mint e történelmi jelentőségű világkongresszus gazdagon illusztrált, sok nyelven megjelenő hivatalos bulletin-jében olvasható ¹⁾, nemcsak megáldotta a történelmi jelentőségű kongresszust, hanem még történelmi jelentőségű szónoklatot is tartott.

»Meváltónk és Urunk« — e szavakkal kezdte a nyomban s egyidejűleg huszonzét nyelvre lefordított szónoklatát. A szovjet, román, bolgár, magyar, cseh és albán delégáció fegyelmezett tagjai, amint meghallották a szót »Meváltónk és Urunk«, abban a hiszemben, hogy az Ő Neve következik, már készültek is felugrani helyükről, hogy hozzáfogjanak az ütemes skandaláshoz: Sztá-lin! Sztá-lin! s térdizmaikat valószínűleg csak akkor helyezték megint nyugalomba, mikor kiderült, hogy Őszentsége a mitropolita ezúttal kivételesen nem a Népek Meváltóját, a Béke Első Bajnokát, a Világ Jötevőjét, Felszabadítóját és általában Atyját, hanem csak a Názáreti Jézus Krisztus szerény személyét óhajtja felidézni.

»Meváltónk és Urunk, Jézus Krisztus így szól az ő apostolaihoz: Íme a parancs, melyet én néktek adok: szeressétek egymást«.

Így kezdte a mitropolita, hogy azután ahhoz a rendkívüli eredeti megállapításhoz érjen, mely szerint szeretet nélkül nincs egyetértés, de hogy a szeretet honnan van, azt, hogy lehet elérni, arra már a kongresszus jegyzőkönyve szerint nem tért ki.

»E szeretet nélkül« — folytatta tehát a mitropolita — »a világ népeinek testvérisége és egyetértése megvalósíthatatlan, mert egyesegyedül a szeretetből származik minden jócselekedet«.

Engem, ezt is meg kell vallanom, már az se lepett volna meg, ha az áldásadás és e magasztos gondolat elhangzása után a világkongresszus elnöksége felemelkedik helyéről s élén Joliot-Curie fizikussal, a rajongásra amúgy is hajlamos naív Ilja Ehrenburg vezénylete alatt a világkongresszus összes kiküldöttjeinek lelkes asszisztálása mellett skandalni kezdi: Jé-zus Krisz-tus! Jé-zus Krisz-tus!

Beérték azzal, hogy megtapsolják a patriárkát s ezzel magát a szegény Jézus Krisztust is. Pedig a skandalás is teljesen beillett volna abba a Visinszki-féle stílusba, mely a sztálini korszakot és külön az egész békekongresszust jellemezte. Skandalni Jézus Krisztust az éppoly értelmes, éppoly őszinte, éppoly igaz lett volna, mint a kongresszus vezérszónokainak többi megnyilatkozása. Ha arra gondolok, hogy rekedtre kiabálják magukat, miközben skandalják, hogy »Har-co-lunk a bé-ké-ért, har-co-lunk a bé-ké-ért«, akaratlanul is az jut bűnös eszembe, hogy régen valamelyik operában a színpadon festői kórus énekelt tétlenül: »A gróf a vízbe fúl, a gróf a vízbe fúl«, s a gróf tényleg a vízbe fúlt. A Picasso békegalambja, a világ békehíveinek világkongresszusa, Őszentsége Sebestyén mitropolita logikája és áldása jó esetben éppúgy szolgálja a béke

¹⁾ „Deuxième Congrès mondial des Partisans de la Paix, Bulletin 22 Novembre 1950, No 7.

ügyét, mint a vízbe fúló gróf életét a szívből jövő és kitűnően betanult színpadi kórus.

Ez azonban a jobbik eset. A szóbanforgó kórus az operában tétlen, legalább nem sietteti a gróf vízbefulását, de ez a vilá kongresszus az ékesszólás spanyolfalát vonja bizonyos politika, bizonyos cselekedetek és készülődések köré, melyek annál kevésbé hatnak megnyugtatóan, mennél hangosabb a béke híveinek harci lármája és jámbor imádsága.

Minthogy nem vagyok a béke hívei vilá kongresszusának kiküldöttje, rám nem érvényes az ékesszólás törvénye s minthogy rám az ékesszólás törvénye nem kötelező, megmondhatom, hogy mit gondolok. Természetes, semmi kétségem se lehet afelől, hogy a román népköztársaság orthodox egyházának mitropolitája s nem kevésbé a többi hetveneg különböző egyház különböző rendű és rangú papja, akik a béke híveinek sheffieldi, illetve varsói kongresszusán résztvettek, tíz vagy még több felekezet, tíz vagy még több egyetlen igaz istenének nevében átkoznák ki lelkemet — föld kivesse testét, ég kivesse lelkét — ha gyanítanak sötét, aljas elmém még aljasabb gondolatait. S még se marad más hátra, meg kell vallanom: alapos, nagyon alapos e szent férfiak gyanúja, mert valóban a béke híveinek ez a nemzetközi mozgalma a nyolcvan ország ezerhét-százötvenhat delegátusával és az ötszázegymillió kétszázhuszonnégyezer harminchat aláírással ékeskedő sheffieldi, illetve varsói vilá kongresszus énám úgy hat, mint visszataszító blasphémia. Ó, nem a Kreml ellen, semmikép se a Kreml ellen irányuló blasphémia, hanem valami ellen, ami több a Kremlnél, minden várnál és minden hatalomnál. Valami ellen ami, ha jól meggondoljuk, mégis a legnagyobb. Szemérmetlenül parádézó blasphémia ez a par excellence emberi értékkel szemben; az emberi ítélőképességgel, a legegyszerűbb emberi intelligenciával szemben.

Fadjejev, a szocialista realizmus nagynevű theoretikusa, már régebben, mindjárt az első vrocslavi »világbéke kongresszuson« felejtethetlen gyakorlati példáját adta annak, hogy nincs realizmus nagy adag forradalmi romantika nélkül. Valóban forradalmi romantikushoz méltóan, szemrebbenés nélkül, egyetlen lendülettel, mintha sohase lettek volna, átugrotta azt az egymillió hétszáz ezer halottat, akikkel az eretnek Jugoszlávia eretnek népei némi bizonyítékát adták reális harcuknak reális fasiszták ellen. Tudom, hogy ez a Fadjejev, a szocialista realizmusnak, mint a realizmusnak és forradalmi romantikának szintézisét definiáló irodalmi micurinista, az almák lényegének ez a dialektikus materialista suakfériája, a kongresszuson résztvevő többi száztizenöt íróval és költővel, nyolcvanhárom jogással és negyvenhét nagyiparossal és kereskedővel stb. stb. — e számok a kongresszus hivatalos bulletin-jének első oldalát díszítik — együtt egyhangú lelkesedéssel kinyilatkoztatná rólam, hogy eladtam a lelkem az amerikai imperialistáknak. Megállapítaná, hogy csak azért beszélek így, mert éjszakánként, a békeszerető népekkel, ellentétben hidegvérű viperaként titokban mindig arra áhítozom, hogy hajnalra kitörjön a háború. A gondolatra, hogy sirnak majd az árvák és potyognak az atombombák, összefut a nyál a számban, s alig várom, hogy elszabaduljanak a romlás minden démonai, amikor is én majd örömben sírva borulok Mac Arthur nyakába mondván, hogy jaj de jó, itt a háború! Ajkamon sátáni vigyorral állapítanám meg, hogy nem hiába fordítottam minden szabad időmet háborús gyujtogatásra. Elértem álmaim célját; füstölgő, véres kásává válnak milliók és tízmilliók s összeomlik, porrá lesz minden, amit természet és évezredek emberi munka szépet és nagyot létrehozott.

(Folytatjuk)